

GAZDASÁG, TERMELÉS, KERESKEDELEM

A gazdaság a termelés, a fogyasztás, a kereskedelem viszonyrendszere, melyet durva szabályosságok (pl. szabadverseny) és kifinomult szabályozók (kvótakereskedelem), valamint a gazdasági hatalmak vélt és valós érdekei irányítanak. A gazdaság kikerülhetetlen téma környezeti nevelők számára. Egyrészt a környezet állapotát közvetlenül a termelés és fogyasztás, szolgáltatások szerkezete, az infrastruktúrák kiépítettsége, ezen kívül a településszerkezet, térszerkezet szabja meg. Másrészt a fenntartható fejlődésű társadalomban (melynek - tudjuk - feltétele a jó természeti környezet) a gazdaság a fennmaradás (és a környezetmegőrzés) eszköze, egyik legfontosabb folyamata.

Közgazdasági megfogalmazásban azonban a fenntarthatóság a fogyasztás szintjének fenntartását (az átlagos jólét fenntartását), vagy a termelési lehetőségek fenntartását jelenti. A jólét feltételeként túlságosan sokan elegendőnek tartják, ha a GDP növekszik, és a fejlődést egyszerűen ebben mérik. A gazdasági növekedés lehetőségét, a gazdaság méretét azonban a Föld eltartó- és tűrőképessége, valamint a humán (biológiai, társadalmi) szükségletek meghatározzák. A korlátok átlépéséről sokszor késve, vagy máshol, más értesül. Úgy is mondhatjuk, időben késleltetve, vagy térben (tőlünk) eltávolítva jelentkeznek a hatások. Ezek mindegyike egyben negatív környezeti externália is. A környezethasználó - a jól hangzó, de nehezen működtethető elvvel ellentétben - a külső (externális) költségeket nem fizeti meg, nem ellentételezi. Más esetekben azonnal nyilvánvaló a környezeti konfliktus: az érintettek elfogadják pl. a környezetkárosító ipari beruházást (életminőséget adnak munkahelyért/megélhetésért cserébe); közös erőforrásaikat, természeti kincseiket (lelőhelyeiket, vízbázisukat) eladják az erőszakos pénztőketulajdonosnak vagy hitelezőnek, azaz közösségi tőkét adnak nyugalomuk érdekében. A környezet használatának és terhelésének költségeit a piac csak ott és akkor tudja beépíteni, ha ennek feltételeit koherens adópolitika és szabályozás biztosítja. Bármely társadalmi, főként nemzetközi krízishelyzet esetén ezek a szabályozók az elsők közt szűnnek meg.

A pénzem kiadásáról szabadon döntök, árum eladására számos ok kényszeríthet. Az árutulajdon és a pénztulajdon nem egyenlő, ha és ahol a pénz időben és térben korlátlanul tárolható, szállítható, konvertálható. Ez mind igaz ma a világban, emiatt az áru tulajdonosa és a pénz tulajdonosa nincs egyenlő helyzetben. A pénz maga teszi lehetővé, hogy externáliái lehessenek a gazdaságnak. A kereskedelmi rendszerek emiatt okozzák a saját szükségletek saját munkával történő kielégítésének elhalását, (azt, hogy egyre kevesebb dolgot állítunk elő magunk, végzünk el magunk), hiszen „egyszerűbb” valamit megvenni.

Minden ember részese a gazdaságnak. A gazdaság egyszerre kapcsolati rendszer, és folyamat. A gazdasági tevékenység sokféleképpen működik: közös érdekű emberek partnerségén, önkéntes vagy alkalmazotti státuszban, a munkahely teremtést vagy a tőketermelést célozva, megszokott vagy eltérő foglalkoztatási formákban. Európában egyre többször hallani a szociális gazdaságról mint harmadik gazdasági szektorról (a magán és a közszféra gazdasága mellett). Egy ország gazdaságának működése szempontjából a hatékonyan működő és sokformájú - a közösségi, az önkéntes és a vállalkozási tevékenységek széles skáláját magában foglaló - gazdasági élet a leginkább biztonságos. A harmadik gazdasági szektor csak megnevezésként új, történelmileg azonban talán a legrégebbi (karitatív és közösségi funkciók ellátásában).

Visszatekintés

Az NKNS 2003-as kiadása óta egyrészt tagjai lettünk az EU-nak, másrészt a klímaváltozás politikailag elfogadott témává és hajtóerővé vált, harmadrészt a világ egyre több nagyhatalmú államát környezettudatos, vagy annak látszó vezetői irányítják. Ezek miatt már a 2008-as gazdasági válság előtt fellendült a környezeti és fenntartható

fejlődési témák piaca. Egyre több szakértő és szakanyag jelent meg, hirtelen minden (akár gazdasági) megnyilatkozó tudta, hogyan lehet környezetkonform döntéseket hozni. Nemcsak a fejlett országokban, hanem a feltörekvő országokban, vagy a volt keleti blokk országaiban is. Ez megnyugtató: véleményünk szerint az elmúlt 25 év környezeti nevelése volt az a hatás, ami eddig látens, passzív tudásként gyarapodott, és most aktívvá, működővé vált.

A gazdaságfejlesztés támogatáspolitikájába (EU-elvárásként) alapszinten beépült a környezetvédelmi elvárásoknak való megfelelés, melyről a pályázó nyilatkozik (bírságot idején nem kap támogatást). Az egyes cégek fejlesztésében (a nagyobb nyeresési esély reményében) megfogalmazott apró fenntartható fejlődési célok legfőbb eredménye 2007-2009 között az eddig leghatékonyabb fenntarthatósági tanulás lett, ami a felnőtteket, különösen az üzleti döntéshozókat és tanácsadókat illeti.

Az elfogadott Konvergenciaprogram, és a pénzügyi válságmenedzselés miatt vállalt világbanki és úniós feltételek nem felelnek meg zöld államháztartási reformnak. A 2008-ban kezdődött pénzügyi-gazdasági válság eredményeképpen számos, eddig „falra hányt borsónak” hitt elmélet, például a zöld államháztartási reformról és költségvetésről, a munkát sújtó terhek (adók) csökkentéséről a tulajdont és a fogyasztást sújtó terhek rovására, a szolidaritásról, vagy éppen a felelős vállalkozásokról üzemanyagává, táplálójává vált a hazai döntéseknek. Így pénzeszközöket és képzést irányítottak az alternatív vállalkozási formák fejlesztésére. Egyre többen beszélnek a hivatalos pénz nélkül zajló helyi gazdasági folyamatokról. Környezetre káros támogatások továbbra is megmaradtak, és egyre kifinomultabbak, ezért egyre nehezebben előrejelezhetőek vagy értékelhetőek a hatásaik. Megszületett 2007-ben a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia, 2009-ben a klímavédelmi és alkalmazkodási törvény készül el. Mindkettő koncepcionálisan megfogalmazza, hogy az összes gazdasági szabályozót meg kell feleltetni a tartamosság, megelőzés elveinek. Ezt a feladatot akkor lehetne jól ellátni, ha a különféle gazdasági részérdekcsoportoknál erősebb testület felelne érte.

A kereskedelemben, egy-egy vásárlási helyszínen már nem az a meglepő, ha fenntarthatósági értékeket hirdető termékeket, szolgáltatásokat kínálnak, hanem az, ha ilyet egyáltalán nem. A kereskedelem egyre nagyobb része internetes csatornákon zajlik, aminek összesített társadalmi és környezeti hatása még nem ismert. Például előnye, hogy a személyek kevesebbet utaznak, sokkal több információ áll a termelők és a vásárlók (fogyasztók) rendelkezésére is az árukról, egymással és maguk közt is sokkal könnyebben osztják meg áruinformációikat. Hátránya, hogy kevesebb a személyes kapcsolat, és – az ellenkező előzetes várakozások ellenére – általában több a kereskedelmi láncolatban a láncszem, és gyakoribb a távoli termékek beszerzése, a logisztika nem egyszerűsödött, hanem hatványozódott. Az állami beszerzésekben nagyon lassan megindult a zöld beszerzés: erről a környezetvédelmi tárca belső utasítást készített 2007-ben, az elkészült nemzeti zöld közbeszerzés cselekvési tervet azonban (feltehetően gazdasági részérdek védelem miatt, mondva csinált indokokra hivatkozva) évek óta nem fogadják el. A közbeszerzési törvény 2009 tavaszi módosításánál egy gyenge, megengedő formátum épült be („környezetvédelmi szempontokat alkalmazhat”), miközben a közbeszerzési döntéshozók tudják, a közbeszerzési tanácsadók (akik az ajánlatkéréseket fogalmazzák) pedig tanulatják a környezettudatos beszerzés módjait, megfogalmazásait. A fenntartható fejlődés mutatószámainak követésére, mérésére nem fordítotunk elegendő erőforrást: elég pénzeszköz, elég tudás, szükséges adatgyűjtés nem áll rendelkezésre Magyarországon ahhoz, hogy legalább a környezettudatos fogyasztás mértékét követni lehessen. A fogyasztással, vagy a pénzügyi megtakarítással ellentétben a nem fogyasztást nehéz mérni, látni; ehhez is szükséges lenne módszertani fejlesztés.

A gazdasági növekedés és a válság sem lett önmagában gyógyír a szegénységre, amely az emberek, közösségek fenntartható fejlődésének legmagasabb gátja. Fél évtizede növekvő gondunk volt a hulladék, annak hízása, a többutas csomagolások eltűnése és az üveg visszaváltás összeomlása, a szelektív hulladékgyűjtés terjedésének vontatottsága. A legutolsót kivéve a helyzet változatlan 2009-ben is.

Energiatermelésünk, valamint az energiatakarékosság és az energiahatékonyság alig változott 2003 óta. A fejlesztési források és a költségvetés összesen <0,3%-át fordítjuk

energiahatékonyságra és megújuló energiákra. Az ukrán-országi gázzűke nem a megújuló irányába szóló hangját erősítette, hanem a hulladék mint energiaforrás, és a bővíthető atomerőmű szószólóját; valamint az erdészeti termékek kereskedelmét növelte. A szélenergia-piac felosztása megtörtént, nem védett tájaink átalakulására kell számítanunk. A napenergia és egyéb megújuló erőforrás hasznosítás alig-alig fejlődik (szakértők szerint a fekete és szürkegazdaság súlya, illetve az ÁFA magas szintje miatt), pedig a lakossági hasznosítást évek óta 30%-os támogatással segíti a kormányzat.

Mezőgazdasági termelésünk kezd talpra állni, egyes években (a kedvezően alakuló környezeti tényezők miatt) a GDP többségét termeli. Az EU csatlakozás idejében úgy láttuk, a biogazdálkodás - legalábbis a közgondolkodásban - terjed, ma stagnálónak tűnik. A mezőgazdaságban (nem a biotermesztésben) 2007-ben átlépte a kritikus szintet az energianövények termesztése, egyre több esetben élelmiszerpiaci anomáliákat okoz a termőföldek energiatermelő potenciálja és az üzemanyag piac (fosszilis erőforrások megszabta) árfekvése. Ezek miatt a gazdálkodónak magasabb bevételt eredményez, ha élelmiszer helyett energianövényt termeszt, azaz az élelmiszer termelés csökken, az élelmiszerek árai pedig nőnek. Sok elmaradott és feltörekvő országban előfordul, hogy akkor is energianövényt termesztene, ha közben a helyi lakosság éhezne. A biomassza – befektetői szemmel – legígéretesebb szegmense, a biodízel-alapanyag termelés 2008 nyarára akkora élelmiszer-áremelkedést hozott, hogy a világméretű közfelháborodás hatására a legtöbb ország állított le fejlesztéseket. A piaci elemzők szerint mindaddig, míg az olaj hordónkénti ára 40 USD alatt van, nem kifizetődő alternatív energiaforrásokba fektetni.

A negatív externáliák (a termék árába be nem számított külső költségek) belsővé tétele – a klímavótát és a környezetterhelési díjat kivéve - szinte el sem kezdődött. A településszéli bevásárlóközpontok indokolatlan forgalomnövekedést okoztak és okoznak. A legfőbb gazdasági iránymutató továbbra is az árfogyasztásra alapozott értékrendszer. A fogyasztási minták továbbra is a fenntarthatóság ellen hatnak, melyről a Stratégia több másik fejezetéből tájékozódhat. A mezőgazdasági termelésről, a munkahelyeket érintő (telepengedélyezési, munkavégzési, szervezeti tanulási), valamint az energia termelési és fogyasztási/nemfogyasztási környezeti nevelési helyzetről és feladatokról szintén önálló fejezetek szólnak.

Termelés, szolgáltatás

Az ipari forradalom óta természeti és emberi erőforrásainkat egyre jobban pazaroljuk (egyre kevesebb ember működteti a gazdaság termelői oldalát, egyre nagyobb anyagmennyiséget hulladékká alakítva, egyre kevesebb körfolyamatra építve). Ember, munkaerő helyett egyre több „idegen erőforrást” vetnek be a termelési döntéshozók. Idegen erőforrás alatt érthető a fosszilizálódott (jelenleg nem újratermelő) biomasszától kezdve minden energiaforrás, ami nem a helyi ökoszisztémából(!) származik, és minden földi kincs, amit nem eredeti nyersanyag (de legalább maradéktalanul lebomló termék) formájában használnak fel.

Tőkeigényes, anyagigényes, tudásigényes, szállításiigényes termelések vannak. A magas munka- és tudásigényű termékek általában környezetbarátak. A főként tőke- és szállításiigényes termékek ezzel szemben nem környezetbarátak. A munkaerőigényes és tudásigényes termelések tehát vonzóbbak. A termeléshez képest a szolgáltatások elsődlegesen munkaidőnket hasznosítják. Emiatt a szolgáltatásokra épülő gazdasági egységek általában stabilabbak a nyersanyagokra vagy tőkére épülőknél. Termelői és fogyasztói oldalon is – az alapszükségletek ellátását kivéve - számos mindennapi esetben javasolható, hogy termékek (pl. takarítószer) helyett szolgáltatásokkal (takarítással)

gazdálkodjunk. Magyarország legfontosabb erőforrása ma a munkaerő¹, sajnos azonban a foglalkoztatási szint alacsony (2006-ban 57,3%) és kiugróan magas az inaktívak aránya (2006-ban 38,4%, a 15-64 éves korúak körében). A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia megfogalmazása szerint „A gazdasági fejlődés társadalmi értelemben akkor fenntartható, ha széles társadalmi bázison nyugszik, minél több ember részt vesz a javak előállításában és élvezzi azok előnyeit. Ennek megfelelően – az Európai Unióban is, a Lisszaboni Stratégia keretében – alapvető stratégiai cél_a versenyképesség és a foglalkoztatás növelésének együttes megvalósítása, az európai foglalkoztatási stratégiában nevesített teljes foglalkoztatás elérése (ami azt jelenti, hogy a gazdaságilag aktív korú népesség 70 százalékának van munkahelye).”

1989 óta a hazai gazdasági szerkezet átalakult: egyrészt összeomlottak a nagy (szennyező) ipari létesítmények, valamint a mezőgazdálkodás is, nagy területeken. A közben átvett és zajló gazdasági és technológiai modernizáció, valamint az új típusú környezetvédelmi jogszabályok és önkéntes intézkedések alkalmazásának eredményeképpen a gazdaság fejlődése ma nem egyenes arányban van a környezet szennyezésével, mint korábban.

Az NKNS 2003-as kiadása óta² teljes jogú tagjai lettünk az EU-nak és a „derogációk” lejárásával³ lassan teljes köteleessé tagjainvá válunk. Számos közszolgáltatás között a környezetvédelmi közszolgáltatások (ivóvíz ellátás, szennyvíz kezelés, hulladék kezelés, belterületi zöldfelület gondozás, természetvédelem) is gyorsan fejlődtek. Ezek közül az infrastrukturális építményeken alapuló rendszerek nem csökkentették a környezet terhelését, hanem a terhelést más, kevésbé érzékeny, vagy kevésbé kockázatos befogadó környezetre terheltek rá. Például a szennyvíziszapot lerakják, égetik vagy komposzt helyett használják (azaz feladatot adnak a következő nemzedékeknek a rekultivációval, a jelen orvosainak és műszerészeinek a levegőszennyezéssel, a gazdálkodóknak a termények bevizsgálására és nehézkes értékesítésére). Ez az ún. „átterhelés” jellemző minden „csővégi” megoldásra, azaz minden olyan beavatkozásra, ami nem a kedvezőtlen jelenségek okát kezeli. Olyan ez, mint az orvosok közt a mondás: *minden beavatkozás újabb beavatkozást szül.*

Az Unióhoz történő csatlakozásig átvettük az Európai Unió EMAS környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszerét. Az ehhez nagyon hasonló, de környezetvédelmi bírságtól való mentességet nem megkövetelő ISO 14001 környezetirányítási rendszert Magyarországon ma már több mint 1300 cég vezetett be, de pontos adatokat nem gyűjt senki. 2003 óta létrejött az egységes telepengedélyezés, amit a munkahelyek fejezetben mutatunk be. Az EU-csatlakozási folyamattal egyidőben számos globálisan szolgáltató cég is megjelent az országban. Nemcsak működő tőkét fektettek be, foglalkoztatottak, és fejlett műszaki, szervezeti technológiákat honosítottak meg, de az ország fogyasztói potenciálját (vásárlóerejét) is hasznosítják.

Az alternatív mezőgazdálkodáshoz szükséges tudás a hazai felsőoktatási, civil és alternatív termelői/fogyasztói csoportokban megvan. A gazdaságpolitika (amit évekig szinte kizárólag tmogatáspolitikaként működtettek) még mindig lenézi ezt a szegmenst, miközben már felismerte azt, hogy a külszói dömpingárakkal a minőség és/vagy a társadalmi szempontok (helyi foglalkoztatás) mentén versenyképesek általában a hazai mezőgazdasági termékek. A bio- vagy ökogazdálkodással az országban 1993-1994 óta foglalkoznak, de szervezeten ellenőrzött módon csak 1996-tól. Jelenleg két szervezethez, a HU-ÖKO-1 (Biokontroll Hungária, <http://www.biokontroll.hu/cms>), és a HU-ÖKO-2 (Hungária Öko Garancia, www.okogarancia.hu) minősítést fenntartó szervezetekhez lehet csatlakozni. Az ellenőrzött biotermelésbe vont területek – azaz az átállási és ökológiai területek együttesen – aránya 1996 és 2004 között több mint tízszeresére, 133 ezer hektárra emelkedett, ami akkor a mezőgazdasági terület 2,3%-át

¹ Levegő mcs: Az államháztartás ökoszociális reformjának szükségessége (2003)

² A 2003-as Stratégiában még egy fejezetet adó „Munkahely, termelés, gazdaság” most több önálló fejezetben szerepel.

³ A derogációk azokat a határidős kivételeket jelzik, ameddig valamely úniós szabályt még nem kell teljesítenünk. Például az úniós előírásoknak megfelelő egyedi, kisléptékű vagy „bevett” települési szennyvízkezelést a lakosság méretétől függően 2009-re, 2011-re vagy 2015-re kell „csak” teljesítsük.

tette ki. 2008-ban csak 123 ezer ha az ellenőrzött terület. Az ökotermékek többségét exportáljuk.

Termelésünk természeti erőforrás-igényét folyamatosan tovább kell csökkenteni, humán erőforrás igényét növelni. Ezeket egyrészt a termelés öko-hatékonyságának növelésével, másrészt a hulladékgazdálkodás fejlesztésével, illetve a térben közeli gazdasági tevékenységek anyag- és energiaforgalmának összehangolásával (az egyik üzem hulladéka a másik nyersanyaga, vezetékes infratraktúráikat és energiaellátásukat pedig közösen optimalizálják), és minél több anyag körfolyamatban való használásával lehet elérni.

A környezettudatos árutervezés sajnos nem elég erős elvárás, sem jogi (szabvány), sem fogyasztói oldalról. Az így tervezett termékeket és szolgáltatásokat eleve úgy tervezik, hogy az összes életszakaszban (nyersanyagok kitermelése, feldolgozás, fogyasztás, hasznosítás, ártalmatlanítás) a lehető legalacsonyabb környezetterhelésük legyen. Ilyenek például a hulladékká válásukat követően nagy tömegarányban anyagukban hasznosítható termékek tervezése (v.ö. anyagok körfolyamata) – mely hasznosítás mindig munkaigényes folyamat.

A környezetipartól (zöldenergia termelés, környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése és működtetése, kutatás-fejlesztés) nagy foglalkoztatási vártak a 2008-as gazdasági válság előtt. A kiotói szén-dioxid kvótakereskedelem (ahol és amennyiben működik), a válság mellett, bár attól nem függetlenül, az egyik legfontosabb hajtóereje mind a foglalkoztatásnak, mind a világgazdaságnak. A jelenlegi technológiai szinten a megújuló erőforrásokba való komolyabb befektetést akkor várják gazdasági elemzők, amikor a kőolaj ára tartósan 40 USD/hordó⁴ fölé emelkedik. Amíg új és új fosszilis energiaforrásokat vonnak kitermelésbe, amíg a szabadkereskedelmi elveket betartják, illetve a pénzügyi rendszer globális, szabályozása pedig magánérdekű, gazdaságilag nem kifizetődő (azaz elég rövid távon nem kifizetődő) feladni a fosszilis üzemanyagok eladását.

Haszon, verseny, monopólium

A gazdasági termelő egységek, vállalkozások, áruk versenye (a fogyasztás, a saját pénz elköltésének önrendelkezési joga miatt) természetes folyamat, kivéve, ahol monopólium⁵ van. A szabadverseny kialakulása óta azonban globális környezetben kell versenyképesnek lenni. Verseny (demokratikus, nem háborús helyzetben) csak akkor lehetséges, ha a gazdaság különböző szereplői nem egyforma információval rendelkeznek, a hasznunk partnereink tudáshiányából (hiányos képességéből) fakad. A nyitott számvitel lehetne az információs esélyegyenlőség következő lépése.

A gazdaságtan hagyományos meghatározása szerint a haszon (profit) a tulajdonos nettó jövedelme, befektetett tőkéjének hozadéka. A hagyományos gazdaságelmélet azt sugallja, hogy a profitot maximalizálni kívánó vállalkozások üzletpolitikája, napi döntései azt kell célozzák, hogy az áthárítható költségeket, mint a légszennyezés vagy vízszennyezés (azaz mindent, amit képes nem könyvelni, tehát externalizálni), a közösségre vagy a jövőre hárítsa át.

Aki megújuló erőforrással gazdálkodik, nem zsarolhatja azt ki, mert erőforrása elvész. A talajjal gazdálkodó farmernek, vagy az erdőtulajdonosnak vissza kell forgatnia valamennyit a megtermelt haszonból. Aki nem megújuló erőforrást használ fel, hacsak lehetséges (szinte mindig lehetséges), nem fizeti meg az erőforrás helyettesének értékét, azt ráhagyja másokra, jövő generációkra.

A haszonérdekelt vállalat nem érez felelősséget a munkások fizetésén és a szállítók számláinak kiegyenlítésén túlmenően. Formálisan nem felelős a közösség vagy a társadalom egésze felé. A vásárlók felé irányuló felelősségüket az ármechanizmusra

⁴ A becsült megtérülési szintet magyarázza például a meglévő kitermelő, feldolgozó, elosztó és végfelhasználó rendszerek szükségszerűen nagymértékű cserélésének/átalakításának terhe.

⁵ Vannak "természetes monopóliumok", főleg azok, amelyek vezetékes vagy hálózatos infrastruktúrát igényelnek (energia- és vízszolgáltatás; korábban a telefonszolgáltatás is).

hagyják: ha az ár túl magas vagy túl alacsony, a cég abbahagyja működését. Mára jogai vannak a munkásoknak, kereskedelmi törvények védik a vásárlók jogait, környezetvédelmi törvénykezés pedig a közösséget és a társadalom egészét. Ezen túlmenően sok vállalat felvállal a haszon mellett más célokat is. Jótékonykodnak, vagy Társadalmilag Felelős Vállalatot⁶ működtetnek.

Vállalkozási formák, méretek

A világ vállalkozásai nagyon sok tulajdonformát képviselnek, kezdve a szövetkezetektől, az egyszemélyi tulajdonon, családi vállalkozáson, a társulásokon keresztül egészen a vállalatokig és a non-profit formákig, vagy a "kollektívákig", amely a non-profit szervezetek különleges formája, ahol minden dolgozónak egyforma szavazati joga van. Ezek mindegyikének ugyanazokra a gazdasági képességekre és módszerekre van szükségük, ha nem akarnak csődbe jutni. A világon egyik forma sem sikeresebbnek, mint bármelyik másik, mindegyiket lehet jól vagy rosszul csinálni. Az üzlet tulajdonlása nem befolyásolja a hatékonyságot vagy az üzlet fennmaradását. Vannak példák a kiemelkedően hatékony munkáskollektívákra és a reménytelen autoritárius vállalatokra, és fordítva is.

A szociális vállalkozások, a társadalmilag felelős vállalkozások, a non profit vállalkozások a haszon maximálása mellett más célokat is kitűznek. A közjó szolgálatával a vásárlók kegyeit megnyerni kívánó kisvállalkozásoknak az a jutalmuk, hogy több vásárlójuk van. Így van ez azokkal a kerékpárszervizekkel, melyek megtanítják vásárlóikat, hogyan javítsák saját maguk kerékpárjaikat, a termelőkkel, akik tartós cikket állítanak elő. A profitmaximáló versenynél szerintük az együttműködés és a "búvóhelyek" sokkal megfelelőbbek.

Gazdálkodó szövetkezetek, szervezetek, szövetségek

Jelenlegi gazdasági rendszerünk azon alapul, hogy az ember vagy "megfelelő" munkahellyel rendelkezik, ahol heti 40 órát dolgozik, vagy egyáltalán nem rendelkezik munkahellyel. Sok ember számára a munka nem kielégítő, vagy nagy távolságra kell utaznia miatta, tehát frusztrálódnak. A munkahely ma egyre stresszesebb, és a munkahely elvesztése (vagy ennek fenyegetése) is egyre nagyobb stresszt jelent. Már ma is vannak, akik családi kötelességeik és pihenésük (rekreációjuk, beleértve a felnőttkori tanulást is) mellett önkéntes munkát, illetve nem pénzért végzett munkát is vállalnak. A hazai civil szféra önkénteseinek száma 370 ezer fő, akik együtt évente akár 75 millió munkaórát teljesítenek. A civil szféra rendes munkaadója is legalább 80 ezer embernek. Egy fenntarthatóbb közösségekben minden ember sokféle módon dolgozhat: a "fő" munkahely mellett élelmiszerkészítő profittermelő szövetkezetekben, közösségi szolgáltatások nyújtójaként, valamint felelős döntéshozóként is tölti idejét.

Ma az egyik leggyorsabb fejlődés a szociális szövetkezetek terén zajlik. A szociális szövetkezet magánjellegű, de formálisan megszervezett vállalkozás, önkéntes tagsággal. A döntéshozatal, például nyereség és többlet tagok közötti elosztása nem tőkearányosan, hanem képviselő-szerűen, hanem egy tag-egy szavazatként zajlik. A szövetkezet alapszabálya határozza meg a tagok vagyoni hozzájárulásának azt a legkisebb mértékét (részjegy), amelynek teljesítése minden tag számára kötelező. A részjegy másra nem ruházható át, bírósági végrehajtás alá nem vonható. A részjegy a szövetkezet adózott eredményéből részesedésre jogosít. Itthon szövetkezetben ellátott tevékenység (az oktatáson, szociális ellátáson felül) lehet például a közterület felügyelet, a hulladékkezelés, a renoválás, a faluszépítés, a varroda, a napkollektor gyártás, a biobrikett gyártás, a teleház szolgáltatások. (Az iskolai szövetkezeteket ld. alább, a Gazdasági nevelés címszó alatt.)

A szövetkezetek az ipari forradalom idején jöttek létre Nagy-Britanniában, fő elvük a szolidaritás, demokratikus igazgatás megteremtése volt. Nem a tőkenyereség volt a lényeg – mint a részvénytársaságoknál, hanem a közös munka megteremtése, és ezáltal

⁶ A társadalmilag felelős vállalkozásokról (CSR) és a másért vállalkozókról ld a Munkahelyek c. fejezetet.

a hatékonyság javítása, a tagok szükségleteinek kielégítése. 120 éve jött létre a legnagyobb taglétszámmal rendelkező Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete, a Hangya, mely mezőgazdasági és ipari termékek beszerzésével és értékesítésével foglalkozott. 1947 után a szövetkezeti mozgalmakat államosították, a tagok a korábbi saját földjükön a szövetkezet javára végeztek munkát.

A TЭСZ-ek (Termelői Értékesítő Szervezetek, EU-létrehozta non-profit szervezeti forma, nem TSZ-ek) a zöldség-gyümölcs ágazatból élő termelők kereskedelmi és érdekvédelmi szerveződése. A termelők egy közös központba szállítják termékeiket, ott válogatás és csomagolás után nagy és egységes mennyiségben és minőségben a megrendelők felé továbbítják (pl. Mórakert, Kiskunsági TЭСZ, KistérTész, Fresh Fruit TЭСZ, Alföld Régió Szövetkezet).

A Nyitott Kert Alapítvány (<http://www.nyitottkert.hu/nyka.shtml>) csomagküldő szolgálatként látja el kereskedelmi feladatát Budapest és Gödöllő vonzáskörzetében, közösség által támogatott, fogyatékosokat segítő, bio mezőgazdálkodásban termesztett árakra.

Nonprofit szervezet a Szövetség az Élő Tiszáért is (<http://www.elotisza.hu/>; <http://www.elotisza.hu/szovetseg.php>), mely a kereskedelmi és érdekvédelmi cél mellett tájgazdálkodási célokat is kitűzött. Kereskedelmét részben a MAGOSz révén, de saját eszközökkel is ellátja.

A hosszú kereskedelmi láncoknál a gazdánál és az őstermelőknél az értékesített jövedelem mindössze 40%-a marad. Az elmúlt évek mezőgazdasági termelői válságai (tej, sertés, baromfi, meggy, dinnye, alma) azért erősödtek fel, mert a magyar termékeknek nem volt belső piaca, vagy az nagyon nyomott árú volt.⁷ 2008-ban az értékesítési gondok miatt gazda demonstrációk voltak (a megyei almatermesztők blokádja, továbbá a tejtermelők akciói a multi üzletláncoknál). A MAGOSz ekkor kezdte a már (főleg városokban) működő kiskereskedelmi üzletekbe közvetíteni a termékeket, kiiktatva a nagykereskedőket, viszonteladókat, neppereket, megteremtve a legrövidebb termékpályát (termelő, kereskedő, fogyasztó). Ennek nem tervezett mellékhatásaként nyílt meg 2009 januárjában Ferencvárosban a szociális bolthálózat első üzlete, amelyből országos mozgalom bontakozott ki (több mint 740 üzlettulajdonos jelezte csatlakozási szándékát). Piacokat is tartanak, melyeken csak az eredetét egyértelműen igazolt áru kerülhet forgalomba, magyar őstermelőtől, gazdától, vagy biogazdától. A piacon a termelő részéről csak családtag, vagy termelőtárs, vagy termelési platform képviselője jelenhet meg eladóként.

A helyi termékek mindig is hordoztak, hordozhattak egyedi, megkülönböztető értéket, amelyet azonban főleg távolsági kereskedelemben hasznosítottak (pl. tokaji).⁸ Ennek logikája alapján működik például több nemzeti park saját terméke, vagy a hungaricumok. Az Ipoly vidékén ilyen a Magosfa Alapítvány Zöldút, Zöldpolc és Helyi termék rendszere, vagy a Kamra-túra Kecskemét környékén. A Helyi Termék minősítés 2008-tól kap Leader támogatást, majd 2009-től ÚMFT-támogatást is.

Kereskedelem

A kereskedelem a termelés és a fogyasztás közé beépülő közvetítés, amely biztosítja, hogy a megtermelt javak eljussanak a fogyasztóhoz, illetve a termelő eladhassa eladásra termelt áruját. Oka a termelés és a fogyasztás közötti mennyiségi, térbeli és időbeli különbségek kiegyenlítése. Például a (jellemzően nem megújuló) anyagigényes termelés ideális helye a nyersanyag közelében van, míg a fogyasztás tőlük távol, a kereskedelmi és lakóövezetekben. A termelés és fogyasztás ideje nyilvánvalóan elválik a mezőgazdaságban, mert a terményekre egész évben lehet szükséglet.

⁷ Dr. Budai Gyula (MAGOSz): A szociális bolthálózatok jelene és jövője (2009)

⁸ A hagyományos helyi termékekkel és helyi márkákkal szemben a franchise-hálózatok éppen a helytől függetlenül kínálnak árukat.

A hagyományos gazdaságelmélet azt állítja, hogy bármiféle keresletre igényt tartó árucikk árát a kereslet és a kínálat egyensúlya határozza meg. Nem személytelen kereskedelemben azonban az eladó nagyon sok szempont szerint szabad ár meghatározó (sok mindent figyelembe vesz), ráadásul az egyedi üzletekben, ügyletekben a legtöbb esetben az árun kívül személyes és közösségi szolgáltatások is cserélődnek. Egy kiskereskedőnek olyan árukat és szolgáltatásokat kell kínálnia, melyek elnyerik a vevő tetszését, és a barátok, ismerősök, szállítók, alkalmazottak tetszését. Ez fokozott kereskedési gondosságot, az emberi viszonyok ápolását és a becsületességet igényel.⁹ A családi vállalkozások, de a nagy kínai családi hálózatok is ezen (a bizalmon és szolidaritáson) alapulnak. Sokan egyszerűsítik ezt kapcsolati tőkére, ami azonban nem magyarázza a saját szociális és kapcsolati szükségletek, elismertség iránti igény és normakövetés (megfelelés) szükségletét.

Szabadkereskedelem alatt az áruk és a szolgáltatások országok közötti zavartalan, vámoktól és egyéb kereskedelmi akadályoktól mentes áramlását értjük. A szabadkereskedelem első megközelítésben minden résztvevő ország és az azokban élő minden gazdasági szereplő számára hasznos. Politikailag is előnyös, mert az intézményesített szabadkereskedelem megakadályozza, vagy legalábbis megnehezíti, hogy hatékonytalan belföldi iparágak és termelési szerkezetek lobbistái politikai erőt kifejtve továbbra is életben tartsák a káros struktúrákat. A nemzetközi kapcsolatrendszer elősegíti az országok közötti együttműködést, ez segíti a politikai stabilitást (senki sem akar háborút a saját üzletfeleivel), a létrejövő, országok (gazdasági egységek) közötti függőségek azonban konfliktusok forrásai lehetnek.

A szabadkereskedelem - a protekcionizmus hívei szerint - nem veszi figyelembe a termelési tényezők (tőke, munkaerő, nyersanyag) és a kereslet mobilitását, az egyes iparágak közötti kereskedelmet, és számos negatív társadalmi externáliája is van (például rövid távon egy iparág megszűnése miatt munkanélküliség keletkezik, a dolgozókat át kell képezni, aminek költségeit a kereskedők nem, csak a közösség fizeti ki). A protekcionizmus a külgazdaság (saját gazdasági egységen kívüli gazdaság) hatásai ellen védekező gazdaságpolitika. Eszközei állami szinten a védővámok, az importkvóták, adókedvezmények, az állami intervenció az árupiacokon, a különféle, importot gátló kormányzati intézkedések, a belgazdaság termelőit védő dömpingellenes rendelkezések, a valutaárfolyamok (minden, amit a szabadkereskedelem leépít). Az utóbbi néhány száz évben többször erősödtek a protekcionista trendek. Például a Védegylet a magyarországi ipar védelmére 1844-1850 között működő egyesület. Az egyesület kötelezővé tette tagjaira nézve, hogy mindazon szükségleteket, melyeket a hazai termelés, gyáripar- és mesterségek termékeiből fedezni lehet, mindaddig, míg ezek kaphatók, csak ezekből és csak ezekkel fogják fedezni. Az 1929-es világgazdasági válság visszatekintő értékelése óta a közgazdászok álláspontja az, hogy minden protekcionista intézkedés végül is visszaveti a nemzetgazdagságot. Ennek ellentmondani látszik a francia gazdaság folyamatos gyakorlata, ami aprólékosan megfogalmazott szabályozókkal, és alkalmanként a WTO (Világkereskedelmi Szervezet) rosszallását vállalva védi a francia munkahelyeket. Magyarországon a helyzet fordított: szinte minden vámok leépítettünk 2008-ra, az import áruk, beruházók számos kedvezményre jogosultak, amire a hazaiak nem. 2009 első felében az agrártárca megpróbálta bevezetni a kereskedők önkéntes minősítését (Élelmiszer Termékpálya Kódexet¹⁰), melynek alapján az üzletek polcain a 80%-ban magyar áruk lennének, de a próbálkozás sikertelen volt.

Gazdasági elemzők szerint egy ember összes szükségletének nagyjából 70%-a 100km-en belül ellátható (lenne). A kereskedelem legrövidebb, legszemélyesebb formája a termelőtől vásárlás, melynek közösségi tere is van: a piac. 2005 óta egyre több település indítja újra piacát. Fontos, hogy a piacokon, különösen a lakóhely szerinti legközelebbi piacon mindenki tapasztalatot gyűjtsön! A gazda és őstermelő piacokat a hagyományos helyszínen, vagy jól megközelíthető, infrastruktúrával ellátott helyen kell létrehozni.

⁹ Michael Phillips: Mit mond a kisvállalkozási gyakorlat a gazdaságelméletéről?
<http://www.okotaj.hu/szamok/10/index.html>

¹⁰ <http://oksz.hu/doc661/>

A különféle termék és szolgáltatásminősítések, címkék a kereskedelmet szolgálják. Néhány kivételtől eltekintve ezeket nem ebben, hanem a Fogyasztás c. fejezetben mutatjuk be.

Pénzhelyettesítők, helyi pénzek, szívességbankok, cserekörök

A helyi pénzek léte a régi időkben teljesen természetes volt. A bank- és pénzrendszer múlt században befejeződő központosítása háttérbe szorította a helyi pénzt, de egyes helyeken később is használták a munkanélküliség visszaszorítására, a térség, illetve település felvirágoztatására. Az utóbbi években világszerte jelennek meg a cserekereskedelmet, a helyi pénzrendszert modern formában újraélesztő csoportosulások. A tagok egyoldalú „cserekben” vesznek részt (X főz Y-nak, Y kertészkedik Z-nek, Z élelmiszert termel X-nek a főzéshez) Minden egyes „csere” (tranzakció) értékét (órában vagy fabatkában, koronában, tallérban, talentumban, piculában stb.) rögzítik az egyes tagok – általában interneten vezetett - számláján, mint hitelkövetelés vagy tartozás. Amikor szükségük van rá, a tagok beválthatják követeléseiket az egymás közötti tranzakciókban. Mottója lehetne, hogy „munkaórád adom neked a közösségnek adott munkaórádért, mert megbízom benned”. A helyi pénz- és időközösségek egy-kétezer taggal már szinte minden igényt ki tudnak elégíteni, ami ilyen rendszereken belül (azaz helyben) kielégíthető. Többféle helyi pénz (pl. Time Dollár, LETS) adómentes, mivel nem piaci rátákat használnak, és jótékony célt szolgálnak. Ha kereskedelmi céllal hozzák létre a helyi pénzt, használatuk után adózni kell. Az elfogadóhelyeken és személyeknél számos, közösségen belüli kedvezményt érvényesíthetünk. Értéküket általában nem állandósítják, hanem (a pénzforgalom, egymás áruinak igénybevétele ösztönzésére) időben romlóvá teszik, azaz például kibocsátást követően havonta 2%-kal csökken az egyéni követelések értéke.

A helyi pénzek nem hasonlíthatnak a valódi pénzekre, sokkal inkább egy kedvezményes kuponrendszernek foghatók fel. Ilyet ismerünk a munkahelyi cafeteria rendszerekből, vagy egyéb utalványos juttatásokból. A különbség annyi, hogy a helyi pénz mögött álló emberekkel személyes ismeretségünk van, és számos közös célunk és érdekünk. A pénzrendszer nyreseégét (ha van) sem tőlünk függetlenül, rajtunk kívül használják fel.

Több ezer helyi fizetőeszköz van a világon, csak Nagy-Britanniában több száz. Szomszédaink közül Ausztriában régóta, és Szlovákiában is van helyi pénz. Magyarországon az első működő kör Máriabesnyőn, a HIFA nevű karitatív szervezet kongresszusán indult útjára 1997 áprilisában Talentum Kör néven.

Pénzügyi-gazdasági, vagy akár politikai, nemzetközi, környezeti válság idején a kisközösségek még-már működő saját gazdaságának számos előnye van. A helyi pénzek működésben tartják a helyi gazdaságot a világgazdaság válsága alatt is. A megosztott munka révén egyszerre csökken a munkanélküliség s az állásban lévők leterheltsége, valamint a közteher (a közösség szolidaritás-alapú ellátási kötelezettsége). A helyi gazdaság részvételen alapuló, motiváló, természetes tanulási folyamat bármely korosztálynak. A helyi és közösségi bankok, amelyek helyben tartják és fektetik be a közösségek megtakarításait, a kamaton kívül számos előnyt (pl. új munkahelyek, fejlődő szolgáltatások, a gazdasági pezsgésnek köszönhetően fellendülő kulturális és társadalmi élet) biztosítanak betéteseiknek. Helyi pénzrendszer támogató felületeket többen is készítettek (pl. <http://www.eleg.hu/tiki/tiki-index.php?page=ElszamolasiRendszer>).

Helyi pénzrendszer nélkül is fontos barátaink megújuló erőforrásait, egymás áruit (termékeit, szolgáltatásait) hasznosítani. Ennek hagyományos formája a „segítek neked, majd segíts nekem” becsületkasszáján túl a kaláka, amely hirtelen megugró munkafolyamatok (projektek) teljesítésére jön létre, és szűnik meg. A kalákatartozás nem inflálódik. A szívességbankok (cserekörök, amelyben órában mért szolgáltatásokat adunk-veszünk közösségünk tagjaival) gyakorlatilag könyvelt kalákák. Cserekör egyre több van Magyarországon, 2009 tavaszán 14 működött (ld. <http://szivessegbank.lap.hu/>, <http://helyipenz.linkpark.hu/>).

Gazdasági nevelés

„A fenntartható fejlődés feltételezi az egész életen át tartó tanulást, amelynek segítségével tájékozott és tevékeny állampolgárok nevelődnek, akik kreatívan gondolkodnak, eligazodnak a természet és a környezet, a társadalom, a jog és a gazdaság területén, és felelősséget vállalnak egyéni vagy közös tetteikért. ... A környezeti nevelés során a tanulók ismerjék meg azokat a jelenlegi folyamatokat, amelyek következményeként bolygónkon környezeti válságjelenségek mutatkoznak. Konkrét hazai példákon ismerjék fel a társadalmi-gazdasági modernizáció egyénre gyakorolt pozitív és negatív hatásait a környezeti következmények tükrében. Értsék a fogyasztás és a környezeti erőforrások kapcsolatát, a fenntartható fogyasztás elvét.”

A NAT kiemelt fejlesztési területe (mint a környezeti nevelés is,) a gazdasági nevelés. A gazdálkodás és a pénz világára vonatkozó tudás nélkül nem érthetjük meg a bennünket körülvevő világ számunkra fontos folyamatainak jelentős hányadát, nem tudunk sikeresen gazdálkodni, emiatt a demokratikus társadalomban sem tudunk részt venni. Az értékteremtő munka, a javakkal való gazdálkodás, a kereskedelem és a fogyasztás szerepe és hatása alapismeret kell(ene) legyen. Már az alapfokú oktatásban meg kell(ene) a diáknak értenie, hogy miért lehet az államnak jóváhagyott deficitje, és miért nem lehet neki pl. közüzemi díjtartozása. Segíti a társadalmi összefüggések megértését, ha minél többen ismerjük a termelés és a fogyasztás összefüggéseit, az adórendszer, a szociális ellátási rendszer szerkezetét, a helyi, térségi, országos és úniós döntéshozatalt. Alkalmazottként, vezetőként, tulajdonosként a gazdasági döntéseink társadalmi és környezeti hatásait kell tudni felmérni. Az iskolának legalább a társadalomismereten belül nevelnie kell - a fogyasztói nevelés mellett (ld a Stratégia Fogyasztás c. fejezetében) - az egyéni és a közösségi érdekek felismerésére, képviselésére, a szolidaritásra és az együttműködésre. Ezekon keresztül válnak képessé a tanulók a rendelkezésükre álló erőforrásokkal való gazdálkodásra, beleértve a pénzzel való bánni tudást is. A NAT szerint a „társadalomismeret tanulása során ismerkedhetnek meg a tanulók a gazdaság, a gazdálkodás, a fogyasztói magatartásformák, a vállalkozás és a pénz világával is.” Tartalmi előírások az első négy évfolyamra nincsenek. Az 5-6. évfolyam feladata megismerni, hogyan élnek napjainkban az emberek - és különösen a gyerekek - a világ különböző pontjain, különböző civilizációkban; vitatkozni az emberek közötti kapcsolatok és különbségek, az egyén és a közösség, vagy a gazdálkodás kérdéseiről; tisztában kell lenniük az alapvető fogyasztói magatartásmintákkal. A 9-12. évfolyam feladata megismerni a 20. század nagy hatalmi, társadalmi és értékkonfliktusait; a szűkös erőforrásokkal való racionális gazdálkodás lehetőségeit; elemezni a globális problémák, mindenekeelőtt az ökológiai válság és az információs forradalom összefüggéseit; vitatkozni a mai magyar társadalom és gazdaság, a vállalkozás, a munkavállalás, az érdekképviselések témájában, vagy az alapvető szabadságjogokról, a fegyveres konfliktusokról, a humanitárius segítségnyújtásról.

A gazdasági és a vállalkozási ismereteket mégis legtöbben az életben tanulják meg, a munkahelyeken, a piacon. Diákok számára az iskolai szövetkezetek jó terei annak, hogy az iskolában szerzett gazdasági képességeket megélik a fiatalok. Ilyen szövetkezet pl. a Szegeden és Békéscsabán működő Dolgos Hangya, Fúrge Diák, Meló Diák, Rébusz, Pannonwork, Mind Diák, Meló Depó stb.¹¹ Ahhoz, hogy bármilyen munkát elvállalhasson valaki, először is taggá kell válnia az adott szövetkezetben (a kísértékű vagyoni hozzájárulást előre be kell fizetni, ez visszajár, ha valaki kilép). Iskolai szövetkezet tagjaként, vagy enélkül: 15 éves kor felett az iskolai szünetek alatt (nyári szünet, téli szünet) lehet munkaviszonyt létesíteni (16 éves korig szülői hozzájárulással).

¹¹ ld. <http://www.iskolaszovetkezetek.hu/>

Célok 2009-2014-re a gazdaság, termelés, kereskedelem témáiban, a NKNS céljai érdekében

Célok	Feladatok és részes felek, a szubszidiaritás elvének alkalmazásával
<p>1. Közösségek fennmaradása és fejlesztése (az emberi lépték ismeretében, mértékével és emberi méltósággal), a közösségeket megtartó tudások ápolása, közösségi identitásértékek védelme. Az értékteremtő munka, a javakkal való gazdálkodás, a kereskedelem és a fogyasztás szerepe és hatása alapismeret kell(ene) legyen (NAT módosítás).</p>	<p>Politikai döntéshozók: NAT felülvizsgálat; helyi (alternatív) pénzeszközöket és munkamegosztásokat lehetővé tevő szabályozói környezet kialakítása.</p> <p>Gazdasági döntéseket meghozók: Gazdálkodó szervezetek felső vezetésében a telephely szerint helyben lakók alkalmazása (a társadalmi felelősségvállalás és felelős termelés érdekében); nyilvános könyvelés lehetőségének végiggondolása, előkészítése</p> <p>Pedagógusok: NAT felülvizsgálat</p> <p>Helyi közösségek, családok: helyi identitások és értékek ápolása</p>
<p>2. Alapvető gazdasági (ököl) szabályosságok megismerésének segítése: helyi erőforrások használata; működő (bizonyított) helyi folyamatok és rendszerek használata, sajátkörnyezet-tudatos termelés és fogyasztás támogatása, munkaigényes és tudásigényes termelési folyamatok, motivációk támogatása az alapanyagigényes vagy szállításigényes formák helyett. Mindezek megjelenítése a környezetvédelmi jogalkotásban.</p>	<p>Politikai döntéshozók, gazdasági döntéseket meghozók, pedagógusok, helyi közösségek és családok: közösségi (főleg helyi) és önszervező rendszerek megismerése, tudások megosztása közösségünk tagjaival, és más közösségekkel. Őrizzék a helyi, alkalmazkodott gazdasági formákat és folyamatokat.</p> <p>Politikai döntéshozók: környezetvédelmi jogalkotásban a gazdasági ökol szabályok alkalmazása; gazdasági szabályozókban a munkaigényes és/vagy tudásigényes termelés támogatása.</p>
<p>3. Klímatörvény és végrehajtási rendeletek létrehozása és végrehajtása</p>	<p>Politikai döntéshozók: jogalkotás</p>
<p>4. Környezettudatos közösségi áruk (termékek és szolgáltatások) választása. Környezettudatos áruk választása. Közbeszerzési tanácsadókkal való párbeszéd révén (jó gyakorlatok) a közbeszerzések zöldítésének segítése.</p>	<p>Politikai döntéshozók: Zöld közbeszerzés nemzeti cselekvési terv elfogadása 2009 dec 31-ig. Zöld áruminősítések és környezetvédelmi tartalmat hordoz egyéb minősítések (lakcímke, energiahatékonyság) fejlődésének koordinálása, stratégiai támogatása.</p> <p>Gazdasági döntéseket meghozók: minél jelentősebb környezetvédelmi és helyi szempontok alkalmazása a beszerzésekben, vásárlásokban. Termelőként helyi kapcsolatok ápolása</p>

	<p>a helyi piac érdekében.</p> <p>Pedagógusok: oktatási rendszer működtetésének zöldítése a tudatos beszerzések révén. Helyi erőforrások minél többféle bevonása a pedagógiai munkába. Tananyagok fejlesztése.</p> <p>Helyi közösségek: helyi szereplők (iskolák, helyi kormányzat, vállalkozók, szövetkezetek) közötti kapcsolatok ápolása, a helyi megélhetés érdekében.</p> <p>Családok: részvétel a lokális életben.</p>
5. A gazdasági mutatórendszerekben a környezettudatos fogyasztás mérhetőségének kialakítása.	<p>Politikai döntéshozók: forrás- és feladatkijelölés (OSAP módosítás)</p> <p>Pedagógusok, szakemberek: vizsgálatok, adatok gyűjtése, publikációk</p> <p>Statisztikusok: párbeszéd a környezettudatos és lokális gazdasági folyamatok szakembereivel</p>

Gyakorlatok, foglalkozások – bármely korosztálynak, bármilyen meglévő tudáshoz alkalmazva

Gazda, gazdász, gazdaság, gazdag – kérjük meg közönségünket a szavak láncjátékára, magyarázatára, előadására vagy ellentéteinek megfogalmazására!

Csak felnőtteknek: Fogalmazzunk meg közismert környezettudatos fogyasztási javaslatokat (energiatakarékosság, kis szállítási távolságok, újrapiros használat, zöld rendezvényszervezés) közbeszerzési nyelven, és viszont!

Keressünk olyan árut, aminek pozitív környezeti externáliái is vannak; keressük meg valamely áru pozitív externáliáit!

A közönség (csoportjai) készítsék el személyes ismerősük által nyújtott áruk közösségi hirdetését! Majd készítsenek kínálati és keresleti listát a csoport tagjainak következő egy hétre elegendő kínálatáról és keresleteiről! Jelezzék, hogy ezek közül mit tudnak a csoporton belül, és mit tudnak az adott településen érvényesíteni!

Ajánlott irodalom

Almássy Tamás: Szivárványgazdaság (2001), Ökotáj 27-28. sz.

<http://www.okotaj.hu/szamok/27-28/index.html>

Dr. Budai Gyula (MAGOSz): A szociális bolthálózatok jelene és jövője (2009)

Darvas Béla: Virágot Oikosnak. L' Harmattan, Bp.2000

Dauncey, Guy: Összeomlás után (A szivárványgazdaság kialakulása) Göncöl Kiadó, 2001.

Gyulai Iván (2008): Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről

<http://www.nfft.hu/dynamic/ffvalaszok.pdf>

Kiss Károly: Modernizáció és környezetpolitika. in: A mai világ és a jövő forgatókönyvei. Nemzeti Stratégia 2002-ig. Kapuk, 1997.

Kiss Károly: Zöld kiút. 2009 <http://www.greenfo.hu/upload/Z%F6ld%20ki%FAt.pdf>

Kolláth György (szerk.): Szakmai tanulmánykötet. NEVI, 1996

Levegő munkacsoport (Pavics Lázár, Lukács András és társaik): Az államháztartás ökoszociális reformjának szükségessége (2003); VALAMINT: költségvetés tervek és kritikák: 1990-2009.

Mikola Klára: Szabadkereskedelem, ahogy mi szeretjük (Lélegzet, 200,
<http://www.lelegzet.hu/archivum/2000/01/0250.hpp>)

Michael Phillips: Mit mond a kisvállalkozási gyakorlat a gazdaságelméletéről?
<http://www.okotaj.hu/szamok/10/index.html>

<http://www.eleg.hu/tiki/tiki-index.php?page=ElszamolasiRendszer>

www.emas.hu

<http://helyipenz.linkpark.hu/>

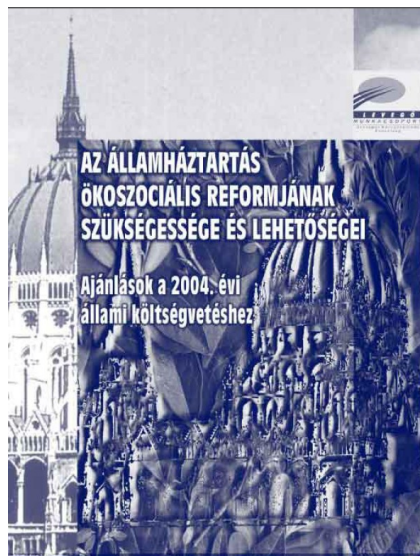
<http://www.iskolaszovetkezetek.hu/>

www.kamra-tura.hu

<http://www.nyitottkert.hu/nyka.shtml>

<http://www.elotisza.hu/>; <http://www.elotisza.hu/szovetseg.php>

<http://Szivessegbank.lap.hu>

Lila - szellemi értékek (beleértve a vallási értékeket is) A tisztesség és becsület hangsúlyozása életmódunkban, munkánkban, üzleti ügyeinkben. A dolgok kedvezőtlen alakulásáért nem másokat, külső körülményeket hibáztatunk.

Sötétkék - globális értékek Ha kereskedsz, nézd meg azt is, hogy kivel. (A tudatos fogyasztó megjelenése.)

Világoskék - gazdasági értékek Hatékonyság, nyereségesség. (Nem a profit a baj, hanem kizárólagos célá válása.)

Zöld - ökológiai értékek Fenntartható fejlődés

Sárga - önmegvalósítás Sokan igénylik, hogy ne fecséreljék el az életüket. Teret adva nekik, hihetetlen kreativitás szabadul fel.

Narancssárga - helyi közösségi értékek A rengeteg probléma oka az, hogy a helyi gazdaság gyenge.

Vörös - társadalmi értékek Szövetkezetek, non-profit közösségi bankok, jóléti rendszer